

PROSTOR

19 [2011] 2 [42]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
19[2011] 2[42]
281-542
7-12 [2011]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

362-375 **VEDRAN IVANKOVIĆ**
MLADEN OBAD ŠČITAROCI

PLANIRANJE I IZGRADNJA ZAGREBA
1945.-1952.

URBAN PLANNING AND DEVELOPMENT
OF ZAGREB 1945-1952

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 711.4:725 :7.036(497.5 ZAGREB)"19"

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 711.4:725 :7.036(497.5 ZAGREB)"19"

SL. 1. ULICA GRADA VUKOVARA, ZGRADA N. ŠEĀVIĆA, PRVA ZGRADA IZGRADENA UZDUŽ ULICE, OKO 1955.

FIG. 1 GRADA VUKOVARA STREET, BUILDING BY N. ŠEĀVIĆ, THE FIRST BUILDING ERECTED ALONG THE STREET, CA. 1955

VEDRAN IVANKOVIĆ, MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 711.4:725 :7.036(497.5 ZAGREB)"19"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02 – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 18. 10. 2011. / 5. 12. 2011.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 711.4:725 :7.036(497.5 ZAGREB)"19"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02 – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 18. 10. 2011. / 5. 12. 2011.

PLANIRANJE I IZGRADNJA ZAGREBA 1945.-1952.

URBAN PLANNING AND DEVELOPMENT OF ZAGREB 1945-1952

HRVATSKA ARHITEKTURA
ULICA GRADA VUKOVARA
ZAGREB

CROATIAN ARCHITECTURE
GRADA VUKOVARA STREET
ZAGREB

U članku temeljenom na dokumentima gradske uprave i stručnoj publicistici autori donose pregled planiranja i izgradnje Zagreba 1945.-1952. Po stupnju projektantske kvalitete i kronologiji planiranja i izgradnje diferenciraju nekoliko gradskih područja i dvije etape 1945.-1946. i 1947.-1952. Najveća su dostignuća hrvatske arhitekture tada bili projekti zgrada upravnoga sklopa nove federalne Vlade u Beogradu i izgradnja u današnjoj Ulici grada Vukovara u Zagrebu.

Based on city administration documents and professional literature the paper brings an overview of planning and development of Zagreb in 1945-52. According to the quality of architectural design and the development timeline it is possible to differentiate several city areas and two phases – 1945-46 and 1947-52. The greatest accomplishments of Croatian architecture in those periods were the Federal Yugoslav Government building in Belgrade and the buildings in the present Grada Vukovara Street.

DOBA VELIKIH PROMJENA

A PERIOD OF GREAT CHANGES

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata društvene promjene kojima su pred arhitekturu postavljeni novi zadatci i ciljevi donose i novu organizacijsku strukturu. Iz temelja se mijenjaju i društveni odnosi, a s njima i organizacija života i rada. Novi je poredak u tadašnjoj socijalističkoj zemlji zahtijevao reformu stručne aktivnosti i arhitekti se tada okupljaju oko prvih velikih centraliziranih institucija projektnih zavoda primjerice Zemaljskoga građevno-projektne zavoda osnovanog 18. ožujka 1946., koji je već iste godine dobio četiri svoja zavoda (podzavoda): Geodetski, Inženjersko projektni, Urbanistički i Industrijsko projektni zavod.¹ U gotovo godinu dana nove vlasti u Zagrebu, prije osnivanja Zavoda, donošene su u tzv. Privremenom narodnom odboru i tzv. Izvršnom odboru odluke o izgradnji grada, a prije je uz Poglavarstvo postojao ilegalan Okružni narodno-oslobodilački odbor grada Zagreba (1941.-1945.), koji je od ožujka do svibnja 1945. godine donosio prijedloge i zaključke najšire tematike te provodio najširi djelokrug postupaka i djelatnosti sve do saslušanja ratnih svjedoka i okrivljenika, presuda tzv. Vojnog suda i likvidacija.² U svibnju 1945. u Zagrebu je osnovana privremena gradska uprava Privremeni Narodni odbor grada Zagreba (Privremeni NOGZ ili GNOZ – Gradski narodni odbor Zagreba), koji zasjeda izvanrednim sjednicama do konstituiranja Izvršnog odbora 23. listopada 1945. na sjednici Gradske narodne skupštine. Cilj je Privremenog GNOZ-a

bio organizacija vlasti, opskrba građana hranom i ogrjevom, rješavanje higijenskih problema, tzv. rajonizacija Zagreba koja će biti završena već u lipnju 1945. godine, te usvajanje prvih razvojnih planova grada.³ Nakon sređivanja urgentnih problema, od kojih su neki bili teška pitanja koja se kroz 'uklanjanja ostataka fašizma' nemilosrdno bave i sudbinom ljudskih života, hrvatskog jezika i sl., u kojima je osobito aktivan bio pukovnik Ivan Šibl, na radni stol dolaze problemi stanovanja i prijedlozi zabrane gradnje na pojedinim područjima, te prijedlozi provedbi razvlaštenja (konfiskacije) zemljišta, čime su stvarani preduvjeti za planiranje novih dijelova grada, a to će u skoroj budućnosti biti presudno za početak gradnje novoga dijela Zagreba južno od željezničke pruge.

U prvim mjesecima idejna sfera arhitekture i stanovita društveno-umjetnička sprega zamišljena u novoj političkoj propagandi jedinstvenoga idejnog i estetskog pristupa u shvaćanju zajedničkih, 'narodnih' zadataka projektiranja, te nova 'sistemska' djelatnost arhitekata nemaju značajnijeg odraza u planiranju grada. Problemima se pristupalo tehnički i prema prioritetima, rješavajući pitanja higijene, opskrbe, a ostavljajući probleme koncepcije stanovanja (izuzev prijeko potrebnog) i kulture za vrijeme prvih planiranih gradskih proširenja kada se struka već donekle 'uhodala' u novome načinu rada. Ipak, neki su od članova Privremenog GNOZ-a o kulturi vodili računa i u najtežim poratnim mjesecima. Na 6. sjednici u kolovozu 1945. godine dr. Kajfež postavlja pitanje knjižnice pokojnoga Ferde Šišića, koja je brojila više od 15.000 primjeraka, a za koju je udovica Šišić tada tražila četiri gradilišta. Navodi se da je 1938./39. knjižnicu netko htio kupiti za 1.300.000 tadašnjih dinara, kada je bila procijenjena na 1.500.000., te da ju je mađarska Vlada pokušala kupiti tijekom 1942. godine. Dr. Kajfež inzistira da grad pod svaku cijenu kupi knjižnicu i u tom kontekstu navodi:

¹ VENTURINI, 1982: 12-13

² Nešto o tome u: HR-DAZG Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu – 1. svezak.

³ Prve su poslijeratne važne odluke privremenoga gradskog vijeca bile: 1) Formiranje privremenoga Narodnog odbora grada Zagreba (prvi predsjednik Dragutin Saili) na konstituirajućoj sjednici od 27.5.1945.; HR-DAZG-37, Zapisnik s 1. izvanredne sjednice Privremenog GNOZ-a, 27.5.1945.; 2) Formiranje tzv. rajonskih odbora prema odluci Vlade povjerenje je NO-u, a podjela Zagreba na *rajonske odbore* izvršena je od strane tajništva GNOZ-a (prvi tajnik Andrija Mohorović, drugi Ivan Šibl); HR-DAZG-37, Zapisnik 1. izvanredne sjednice Privremenog GNOZ-a, 27.5.1945. str. 1; 3) Iznošenje stanja po privremenim rajonima na izvanrednoj sjednici održanoj 5.6.1945. godine (predsjednik GNOZ-a Dragutin Saili, prvi tajnik Andrija Mohorović, koji je i iznio stanje po rajonima); HR-DAZG-37, Zapisnik s 2. izvanredne sjednice Privremenog GNOZ-a, 5.6.1945. str. 1; 4) Izvješće Andrije Mohorovića da je u potpunosti izvršena rajonizacija Zagreba na izvanrednoj sjednici Privremenog GNOZ-a, 23.6.1945.; HR-DAZG-37,

„Kada budemo mi Hrvati govorili pred Europom, necemo govoriti kroz 1.500.000 dinara, nego preko historijskih dokumenata.”⁴

Problemi stanovanja nisu se u to poratno doba rješavali samo izgradnjom novih stanova. Primjerice u svibnju 1947. godine Izvršni odbor (IO) donosi izvješće svog tajnika Branka Padjena o skupštinskom zaključku od 15. travnja 1947. s tzv. Kontrolnom komisijom javnog tužilaštva o žurnom rješavanju stambenog pitanja, i to na način: „...da će se svi neprijateljski elementi preseljavati u stanove naših radnika i udarnika koji do sada stanuju u nehygijskim prostorijama”. Te na kraju zaključak predsjednika IO-a Dragutina Salića: „Zbog hitnog rješavanja stambenog pitanja prima se prijedlog tajnika (Branka) Padjena da se izvrše preseljenja svih neprijateljskih elemenata u loše stanove, a da se radnici smjeste u njihove stanove.”⁵

I drugi su prijedlozi, zaključci i odluke IO-a bili revizionistički. Tako je primjerice 13. ožujka 1948. odlučeno da se prihvati i provede rezolucija Konferencije muslimana grada Zagreba od 11. ožujka 1948. u kojoj se traži rušenje tri minareta oko Umjetničkog paviljona (projekt Planica i Požgaja), koja su po mišljenju tridesetak potpisanih, u duhu „okretanja u smjeru trenutnoga puhanja vjetra” bila „ruglo i sramota za nas muslimane”.⁶ Za mnoge su godine poleta poslijeratne izgradnje bile doba velike opasnosti. Samo je jedan u nizu kontroverznih i bizarnih izvješća IO-a povjerenika Odjela za zdravstvo dr. Krausa, od 24. travnja 1948., dovoljan da ilustrira ideološko raspoloženje u Odboru. Dr. Kraus je predložio strogo kažnjavanje časne sestre Leonile Zajc zbog toga što je „(...) silila bolesnike na molitvu te davala injekcije bolje i brže onima koji su se odazvali tom njenom pozivu, dok je s ostalima postupala grubo, te im se grozila s otpustom iz bolnice”.⁷

Na sjednicama su iznošeni i problemi financiranja po Odjelima u sklopu izvješća za koje

Zapisnik s 4. izvanredne sjednice Privremenog GNOZ-a, 23.6.1945.

⁴ HR-DAZG-37, Sjednica 6. Privremenog GNOZ-a, 15. i 16.8.1945.

⁵ HR-DAZG-37, Sjed. 17. IO-a GNOZ-a, 2.5.1947., kut.20

⁶ HR-DAZG-37, Sjed. 11. IO-a GNOZ-a, 13.3.1948., kut.23

⁷ HR-DAZG-37, Sjednica 17. IO-a GNOZ-a, 30.4.1948., kut.23

⁸ Takvo je objašnjenje u prosincu 1946. dao pročelnik Građevnog odjela GNOZ-a, ing. Adolf Vouk; HR-DAZG-37 Izvanredna sjednica bez broja, 31.12.1946., kut.19

⁹ HR-DAZG-37, Sjednica 3. Privremenog GNOZ-a, 6.-8.6.1945., kut.18

¹⁰ HR-DAZG-37, Sjed. 2. IO-a GNOZ-a, 16.11.1945., kut.18

¹¹ HR-DAZG-37, Knjiga 2, zapisnik sjednice, 18.4.1946., kut.18

¹² HR-DAZG-37, Sjed. 11. IO-a GNOZ-a, 8.1.1946., kut.18

¹³ Primjerice u veljači 1946.: HR-DAZG-37, Sjednica 17. IO-a GNOZ-a, 1.2.1946., kut.18

SL. 2. KARTA ZAGREBA IZ 1947. S GRANICOM GRADA I PODJELOM NA ŠEST RAZDJELA (RAJONA) KOJA OTPRILIKE ODGOVARA PRVOJ ŽURNOJ POSLIJERATNOJ RAJONIZACIJI IZ LIPNJA 1945.

FIG. 2. MAP OF ZAGREB, 1947, WITH THE CITY BORDER AND DIVISION INTO SIX DISTRICTS RESEMBLING THE FIRST POST-WAR DIVISION IN JUNE 1945

su traženi modeli dofinanciranja. Primjerice kod problema u financiranju gradnje model dofinanciranja izgledao bi ovako: popis nedovršenih radova slao bi se na kraju godine putem gradske Planske komisije na Republikansku plansku komisiju i s njezinim bi se odobrenjem mogli nastaviti započeti, a nedovršeni radovi, za koje je onda zajam davala „Investiciona banka”.⁸

PRVI ZADACI PRIVREMENOG I IZVRŠNOG ODBORA, PRVI PLANOVI I REALIZACIJE 1945.-1947.

FIRST ASSIGNMENTS OF THE TEMPORARY AND EXECUTIVE COMMITTEES, FIRST PLANS AND REALISATIONS 1945-47

Na 3. sjednici Privremenog GNOZ-a početkom lipnja 1945. pukovnik Ivan Šibl iznio je referat o podjeli Zagreba na šest razdjela (rajona) pokazujući plan grada s ucrtanom novom podjelom na razdjele – to je bilo jednoglasno prihvaćeno (Sl. 2.).⁹ U studenom 1945. formirano je dvanaest Odbora po već postojećim (prije formiranim) Odjelima za koje su imenovani članovi, a među njima i 1. Stambeni i 10. Građevni odjel,¹⁰ dok su „Stambeni fond grada Zagreba” i „Gradsko građevno poduzeće” ustrojani u travnju 1946.¹¹ Početkom siječnja 1946. predložen je prihvati „Privremene regulacione uredbe za dio grada južno od željezničke pruge”, a rasprava je odgođena za iduću sjednicu, za koju je Građevni odjel trebao dostaviti za svakoga člana IO-a po jedan primjerak nacrti i uredbe koji nije sačuvan u spisima.¹² Pitanje usvajanja uredbe prolongirat će se više puta,¹³ a određene točke bit će predlagane i usvajane na brojnim sljedećim sjednicama. Na istoj sjednici ing. Milan Perc

Sl. 3. I. Bartolić, S. Gomboš i V. Hecimović: Izgradnja višestambenih zgrada IV-VIII, južna strana zapadnog dijela Varaždinske ceste (današnje Ulice grada Vukovara), te zgrada IX N. Šegvića, prva zgrada izgrađena uzduž Varaždinske ceste, 1948. U prvom planu radnici na jednoj od zadnjih etaža zgrade IX. (Foto: M. Pavić)

FIG. 3 I. BARTOLIĆ, S. GOMBOŠ AND V. HEČIMOVIĆ: CONSTRUCTION OF APARTMENT BUILDINGS IV-VIII, SOUTH SIDE OF THE WEST PART OF VARAŽDINSKA ROAD (PRESENT GRADA VUKOVARA STREET), BUILDING IX BY N. ŠEĀVIĆ, THE FIRST BUILDING ERECTED ALONG VARAŽDINSKA ROAD, 1948. FRONT PLANE: WORKERS ON THE BUILDING IX (PHOTO: M. PAVIĆ)

iznosi izvješće Građevnog odjela u kojem u 11. točki postavlja pitanje uređenja gradskih perivoja i predlaže „da se u buduće svi važniji radovi obavljaju u najužoj suradnji s Građevnim odjelom kako se ne bi ponavljali slučajevi kao sa Zrinjevcem, da se izvršenim izmjenama kod uređenja parka može prigrvoriti s arhitektonске strane”. Predsjedavajući Salić zatražio je potom da se na sljedeću sjednicu pozovu „drugovi Ungar i Frölich radi davanja objašnjenja kako Zrinjevac treba urediti” te je jednoglasno prihvaćeno da se više nikakve izmjene perivoja ne smiju obavljati bez potvrde IO-a.¹⁴ I na sljedećoj, 12. sjednici raspravljalo se o kompetenciji kod uređenja perivoja, a sve zbog ‘slučaja Zrinjevac’. Tada je zaključeno da se unutar Građevnog odjela mora ustrojiti posebna „Referada za parkove” koju će voditi arh. Frölich i koja će jedina moći izrađivati nacрте o uređenju parkova, dok će Odjel poljoprivrede i šumarstva ubuduće samo izvršavati tehničke radove prema dobivenim nacrtima.¹⁵ U srpnju 1946. na red je došla provedba gradnje prvih višestambenih zgrada na području Varaždinske ceste, današnje Ulice grada Vukovara,¹⁶ koje su građene prema prvoplasiranome projektu na natječaju održanom početkom 1946. godine, arhitekata Ive Bartolića, Stjepana Gomboša i Viktora Hecimovića.¹⁷

O toj prvoj višestambenoj izgradnji Zagreba nakon rata izvješćuje pročelnik Građevnog odjela IO-a Adolf Vouk u srpnju 1946.: „Prvi radovi na izgradnji stambenih kuća sastojali su se u izboru najpovoljnijeg zemljišta, pa je u tu svrhu izabrano područje varaždinske ceste. Zatim se pristupilo izradi projekta. Izgradnja prve etape već je započela. Projekt je izveo Projektni zavod Ministarstva građevina. Grade se četiri četverokatnice, koje će imati svaka po oko 80 stanova. (...) Izgradnja druge etape započet će za oko mjesec dana, a predviđena je izgradnja još pet zgrada... Za treću etapu predviđena je izgradnja dvije do tri deseterokatnice i to na uglovima ulica, međutim ova izgradnja još nije konačno određena.”¹⁸ Iz izvješća je razvidno da je tada bila planirana i visoka gradnja na križanju Varaždinske i Savske ceste, što će vjerojatno postati osnova za idejnu urbanističku regulaciju zapadnoga dijela ulice i idejne projekte za deseterokatne nebodere „Exportdrva” Božidara Rasice iz 1954.¹⁹ Godine 1950. Neven Šegvić je prema skici objavljenog u „Arhitekturi” zamislio rješavanje Savska/Varaždinska, na kojoj je i neboder na križanju navedenih ulica.²⁰

U kolovozu 1947. godine u izvješću Građevnog odjela ing. Vouka navodi se da će se pristupiti izgradnji i drugih četiriju višestambenih zgrada u produljenju prvih Bartolić-Gomboš-Hecimovićevih (južni red zgrada I-IV i sjeverni red V-VIII koji je bio bliži Varaždinskoj cesti; Sl. 3. i 4.), i to prema nacrtima izrađenim u Građevnom odjelu (u zapisnicima se ne navode imena

arhitekata, ali zgrade su – uz iznimku jedne – tlocrtne modifikacije dviju zgrada u nizu V-VIII ostale iste kao zgrade I-IV). Tada su izneseni nacrti na uvid svima nazočnima, a Andrija Mohorović, tajnik IO-a, zaključuje da će se kod dvije zgrade iz niza V-VIII stanovni preraditi tako da se dobije novi tip stana s djevojačkom sobom.²¹ Nacrt stanova s djevojačkom sobom iznesen je već na sljedećoj sjednici, kada ih prezentira ing. Vouk, a tada je i objavljen prvi načelni prihvat gradnje manjih stambenih zgrada na Volovčić i na području istočno od Željezničarske kolonije, koja je već bila raspravljena u Građevnom odjelu i od njihove strane prihvaćena s obzirom na jeftinocuu i mogućnost brze izgradnje.²² Projekt tih prvih i privremenih 500 malih stanova na Volovčić i na području istočno od Željezničarske kolonije, kojih je organizacija gradnje povjerena Građevnom odjelu, pokazuje jedinice od 6 do 8 jednosobnih stanova s kuhinjom, predso-bljem i zahodom, dok su kupaoznice bile zajedničke na 6 ili 8 stanova, a to je prema tvrdnjama Andrije Mohorovića bio „zadovoljavajući higijenski uvjet”.²³

Krajem kolovoza 1946. zasjedala je izvanredna sjednica IO-a, u prvom redu zbog spore gradnje na Varaždinskoj cesti. Bilo je očito da se neće stići s pravodobnom izgradnjom tih zgrada i da se, kako je istaknuto, zbog priljeva novoga industrijskog stanovništva u grad

14 HR-DAZG-37, Sjed. 11. IO-a GNOZ-a, 8.1.1946., kut.18

15 HR-DAZG-37, Sjed. 12. IO-a GNOZ-a, 11.1.1946., kut.18

16 HR-DAZG-37, Sjed. 38. IO-a GNOZ-a, 5.7.1946., kut.18

17 BARTOLIĆ, OSTROGOVIĆ, POTOČNJAK, 1952: 21-23

18 HR-DAZG-37, Sjednica 38. IO-a GNOZ-a, 5.7.1946., kut.18

19 *** 1954: 34-37

20 Šegvić 1950: 36-41

21 HR-DAZG-37, Sjed. 43. IO-a GNOZ-a, 10.8.1946., kut.18

22 HR-DAZG-37, Sjed. 44. IO-a GNOZ-a, 16.8.1946., kut.18

23 HR-DAZG-37, zapisnici sjednica IO-a GNOZ-a, – knj. br.3, 1946.

24 HR-DAZG-37, Izvanredna sjednica 46. IO-a GNOZ-a, 26.8.1946., kut.18

25 HR-DAZG-37, Sjednica 48. IO-a GNOZ-a, 6.9.1946., kut.18. Na izvanrednoj sjednici od 9.9.1946. dodatno je donesena odluka o zabrani gradnje bilo kakvih manjih kuća u širem pojasu oko Save. Probleme oko provedbe ove odluke i prijedloge rješavanja iznosi Andre Mohorović [HR-DAZG-37 Izvanredna 7. sjednica IO-a GNOZ-a, 9.9.1946., kut.19].

26 Premda se navodi „treća etapa izgradnje visokogradnje po nacrtu arh. Turine”, nikakav plan ni podrobnije obrazloženje nisu sačuvani u zapisniku. Nije poznato kako je Turinina zgrada izgledala i gdje je točno trebala biti građena, pa je moguće da se radilo o izvedbenom projektu druge od 4 višestambene zgrade kojih je idejni nacrt arhitekata Bartolić-Gomboš-Hecimović prihvaćen nakon uzeg natjecaja s početka 1946. [HR-DAZG-37, Sjednica 51. IO-a GNOZ-a, 27.9.1946., kut.19. Odluka o početku izgradnje Varaždinske ceste: HR-DAZG-37, Sjednica 51. IO-a GNOZ-a, 27.9.1946., kut.19]

27 HR-DAZG-37, Sjednica 51. IO-a GNOZ-a, 27.9.1946.: kut.19. U postojećoj stručnoj publicistici Turinin plan Zagreba nije se spominjao, a u arhivu nije sačuvan grafički prilog o kojem se u zapisniku 51. sjednice IO-a govori.

28 HR-DAZG-37, Sjednica 61. IO-a GNOZ-a, 30.11.1946., kut.19

moraju otvoriti nova gradilišta, pa je stoga zaključeno da se prema pet idejnih skica jeftinih kuća Milana Grakalića pristupi izradi projekta tipa „kuća s četiri stana” za privremeno stanovanje, te da se novo naselje smjesti u Donjim Sveticama i istočno od Željezničarske kolonije. Trazilo se i to da Grakalić pojeftini izvedbu izbacivanjem kupaonica.²⁴ Početkom rujna 1946. donesena je „Odluka o primjeni (nove, nakon privremene) Regulacijske osnove Zagreba” koje je autor Vladimir Turina, te je prihvaćen nacrt odluke o zabrani građenja na području omeđenom Savskom cestom, željezničkom prugom, Držičevom ulicom i riječkom Savom, koje se čuva za plansku izgradnju prema toj regulacijskoj osnovi.²⁵ Krajem rujna 1946. prihvaćen je tlocrt plana nepoznatih višestambene izgradnje Vladimira Turine na Varaždinskoj cesti, donesena je konačna odluka o izgradnji svih osam višestambenih zgrada (Bartolić-Gomboš-Hecimović, završetak započetih četiriju i izgradnja preostalih četiriju) te odluka da se Varaždinska cesta u početku izgradi u duljini od 3 km – od Savske do Strojarske ceste.²⁶

Prvi urbanistički plan za novi, južni Zagreb, koji je izradio Vladimir Turina 1946. godine, predstavio je Andrija Mohorovičić u rujnu iste godine. Taj je plan potvrdio žurnu izgradnju privremenih stambenih jedinica na području Volovčice prema netom prihvaćenoj regula-

cijskoj osnovi za to naselje te izgradnju Željezničarske kolonije. Grafički dio plana, koji je prema zapisniku bio sastavni dio izlaganja Andrije Mohorovičića, poput većine nacrti iz 1945. i 1946. nije sačuvan u dokumentima predanim Državnom arhivu u Zagrebu.²⁷

Krajem rujna 1946. odobreni su radovi na igralištu „Akademičara”, uz davanje novoga terena u zamjenu za stari, odnosno uz odluku o promjeni lokacije po kojoj je umjesto prve predviđene izgradnje na savskom priobalnom području stadion premješten u Maksimir,²⁸ a prema tada važećoj Privremenoj regulacijskoj uredbi za Zagreb rješavalo se nešto ranije i pitanje smještaja budućih gradskih „fiskulturnih igrališta”.²⁹ Tada je prihvaćena i gradnja manjih stambenih zgrada na Volovčici i Željezničarskoj koloniji, a u izvedbu se, kako navode izvori, krenulo odmah. Na Volovčici su se gradile skromne višestambene zgrade po projektima arhitekata Ive Bartolića i Slavka Löwyja,³⁰ a potom je raspisana licitacija takozvanim „kratkim putem” za gradnju prvih stambenih zgrada u Željezničarskoj koloniji – ugovor između Izvrsnog odbora i Zemaljskoga građevno-projekt-nog zavoda Hrvatske, budućeg Arhitekton-skoga projekt-nog zavoda Hrvatske, najveće državne institucije za projektiranje i graditeljstvo u drugoj polovici 1940-ih.³¹ Zahtijevalo se tada i od aktivnih građevnih poduzetaca da daju prijedloge planske izgradnje za 1947. godinu.³² Opcenito je buduća gradnja u Zagrebu planirana po dijelovima razdjela (rajona), za koje su vrijedile tzv. „regulatorne osnove za predjel...”. Tako je primjerice postojala „Regulatorna osnova za predjel između Petrove, Bukovačke, Crncičeve i Jordanovca”, za koju je početkom 1947. bila definirana tzv. „Korektura regulacionih linija zapadnog odvojka Jordanovca” i gradnja građevnim blokom 1-8 prema propisima za zonu ISR (Izgradnja stambenih rajona), pa je u tom kontekstu navedeno: „Dozvoljava se slobodna grupacija zgrada prema zasebnim projektima koje treba dozvoliti Građevni odjel G.N.O.-a. (...) Prijedlog ove regulatorne osnove (misli se na „Korekture”) treba se iznijeti na masovnim sastancima građanima ulice koje se promjene tiču.”³³

U studenom 1946. prihvaćena je regulacijska osnova za stambeno naselje na Volovčici.³⁴ U prosincu 1946. osnovano je poduzeće „Zagrebački velesajam”.³⁵

Tijekom 1946. rad IO-a konstantno su pratile organizacijske i tehničke neprilike. Zbog nedostatka željeza u citavoj državi privremeno je zaustavljena gradnja Varaždinske ceste i građevna se operativa nakratko bavila gradnjom u opeci bez većih tehničkih zahtjeva.³⁶ Tako su uz gradnju na Volovčici i Željezničarskoj koloniji i prve zgrade u Varaždinskoj, zamisljen kao najreprezentativniji bulevar

SL. 4. I. BARTOLIĆ, S. GOMBOŠ I V. HECIMOVIĆ: VIŠESTAMBENE ZGRADE IV-VIII, JUŽNA STRANA ZAPADNOGA DIJELA VARAŽDINSKE CESTE (DANAŠNJE ULICE GRADA VUKOVARA), 1958. U POZADINI DVIJE VIŠESTAMBENE ZGRADE B. RASIĆA IZGRADENE 1956. (FOTO: M. PAVIĆ)

FIG. 4. I. BARTOLIĆ, S. GOMBOŠ AND V. HECIMOVIC: APARTMENT BUILDINGS IV-VIII, SOUTH SIDE OF THE WEST PART OF VARAŽDINSKA ROAD (PRESENT GRADA VUKOVARA STREET). REAR PLANE: APARTMENT BUILDINGS BY B. RASIĆA BUILT IN 1956 (PHOTO: M. PAVIĆ)

29 HR-DAZG-37, Sjed. 32. IO-a GNOZ-a, 28.5.1946., kut.18

30 HR-DAZG-37, Sjed. 44. IO-a GNOZ-a, 16.8.1946., kut.18

31 HR-DAZG-37, Sjednica 38. IO-a GNOZ-a, 5.7.1946., kut.18. Zemaljski građevno-projekt-ni zavod Narodne Republike Hrvatske osnovan je Uredbom Vlade Narodne Republike Hrvatske (NRH) od 18.3.1946. „sa zadatkom da po narudžbama javnih ustanova i privatnih osoba vrši projektiranje i izradu elaborata za sve vrste arhitektonskih i građevinskih objekata, regulacija, sanacija i trasiranja” te je bio prva samostalna projekt-ni institucija u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (FNRJ). Iste godine širenjem ove organizacije osamostaljuju se Geodetski zavod, Inženjerski projekt-ni zavod, Urbanistički institut i Industrijski projekt-ni zavod, dok jezgra ostaje u matičnoj organizaciji, koja u skladu s decentralizacijom i osamostaljenjem pojedinih zavoda tijekom 1947. mijenja nazive: Projekt-ni zavod Hrvatske, Projzavod, Arhitektonski proj-zavod, Projekt-zavod, a u studenom 1947. postaje Arhitektonski projekt-ni zavod Hrvatske (APZ) [Venturini, 1982: 12-13]. Zemaljski je građevno-projekt-ni zavod sa svojim, u ožujku 1946. decentraliziranim, zavodima provodio cjelokupan nadzor i izradu sve projekt-ne dokumentacije, što potvrđuju i zaključci brojnih odluka IO-a, primjerice (izbor) navod iz zaključaka o ugovorima za izgradnju prvih višestambenih zgrada na Varaždinskoj cesti arhitekata Bartolić-Gomboš-Hecimović (zgrade V-VIII), sklopljen s Okružnim građevnim poduzetecem u Zagrebu, Palmotičeva 13, te Nevena Segvića (zgrada IX), sklopljen s Gradskim građevnim poduzetecem u Zagrebu, Dordičeva 23, a u kojem je slučaju navedeno da je sve geodetske podloge za sve novogradnje izrađivao Geodetski zavod. [HR-DAZG-37, Sjednica 11. IO-a GNOZ-a, 21.3.1947., kut.20]

32 HR-DAZG-37, Sjed. 49. IO-a GNOZ-a, 13.9.1946., kut.18

33 HR-DAZG-37, Sjed. 4. IO-a GNOZ-a, 31.1.1947., kut.20

34 HR-DAZG-37, Sjed. 60. IO-a GNOZ-a, 22.11.1946., kut.19

35 HR-DAZG-37, Sjednica 64. IO-a GNOZ-a, 20.12.1946., kut.19

36 U stručnoj se publicistici tada ovaj problem nije spominjao [HR-DAZG-37, Sjednica IO-a GNOZ-a iz 1946., nepoznat redni broj].

Sl. 5. M. ŽERJAVIC: PET VIŠESTAMBENIH ZGRADA, JUŽNA STRANA ISTOČNOG DIJELA VARAŽDINSKE CESTE (DANAŠNJE ULICE GRADA VUKOVARA), OKO 1950. SVEČANOST POVODOM OTVORENJA DOBROVOLJNIH RADOVA. (FOTO: M. PAVIĆ)

FIG. 5 M. ŽERJAVIC: FIVE APARTMENT BUILDINGS, SOUTH SIDE OF THE EAST PART OF VARAŽDINSKA ROAD (PRESENT GRADA VUKOVARA STREET) CA. 1950. CELEBRATION MARKING THE START OF VOLUNTARY WORK. (PHOTO: M. PAVIĆ)

socijalizma, zbog toga do početka 1950-ih morale biti građene opekom. Riječ je ne samo o prvih osam višestambenih zgrada Bartolića, Gomboša i Hećimovića te o zgradi IX Nevena Šegvića, već i o pet višestambenih zgrada Milana Žerjavica, kojih su autor i godine projektiranja i izgradnje donedavna bili nepoznati (Sl. 5.).³⁷

U siječnju 1947. „uzeta je na znanje” odluka Ministarstva građevina Narodne Republike Hrvatske (NRH) kojom su u korist NRH iz vlasteni dijelovi privatnog zemljišta za produljenje Zadarske ulice (današnja Slavonska-Zagrebačka avenija na dijelu kod Savske ceste), uz tzv. „izvlažbenu odštetu”, te je evidentiran referat o već izvršenom izvlaštenju privatnih zemljišta u korist NRH za produljenje Varaždinske ceste.³⁸ Krajem prosinca 1946. godine ing. Vouk odobrava da se Nevenu Šegviću i Eugenu Hološu isplati honorar za izradu projekta „cjelokupnog izvedbenog elaborata” i za projektantski nadzor za stambenu zgradu IX na Varaždinskoj cesti (Sl. 1.).³⁹

U ožujku 1947. donijeta je odluka o podignuću finansijskih sredstava kod Gradske štedionice za početak izgradnje Zagrebačkoga velesajma (Sl. 6.), uz jamstva IO-a⁴⁰ i odobrenje ugovora za izradu projekta i izgradnju osnovne škole u Trnju, tzv. sedmoljetke, po projektu arhitekata Milana Žerjavica i Franje Tišine.⁴¹

U svibnju 1947. IO donosi sljedeći zaključak: „Izvršni odbor daje u zadatak Građevnom odjelu da pristupi uređenju Trga Republike (prijašnji i današnji Trg bana Josipa Jelacića) prema priloženoj skici br. 4191, s time da se u skici izvrše promjene koje je naznačio IO. Skicom je predviđeno uklanjanje spomenika Jelaciću.”⁴²

U rujnu iste godine IO donosi sljedeću odluku: „U vezi s proslavom 800 godišnjice grada Moskve, a u želji da i grad Zagreb oda dužno postovanje gradu heroju Moskvi, koja je odigrala važnu historijsku ulogu u povezivanju svih Slavena IO donio je zaključak:

1. IO će poslati u ime grada Zagreba Ispolkomu Gorsovjeta Moskve brzojav ovog sadržaja: ‘Povodom 800 godišnjice osnutka Moskve šaljem drugarske plamene pozdrave. Slavna historija Moskve okrunjena je u Domovinskom ratu pojmom grada heroja, grada pobjednika. U Moskvu uprte su oči čitavog slobodoljubivog čovječanstva jer je ona simbol snage koja osigurava slobodu, progres i bolju budućnost čitavog radnog čovječanstva. Neka živi i napreduje slavni grad Moskva!’

2. Gradski IO poslat će gradu Moskvi na dar skulpturu ‘Radni partizan’ umjetnika kipara Vanje Radauša.

3. Najnovija zagrebačka ulica, Varaždinska cesta gdje se poslije oslobođenja počeo izgrađivati novi Zagreb i koja će biti jedna od najljepših ulica prozvat će se Moskovska!’⁴³

Isti je mjesec predsjednik netom osnovane Planske komisije, koje je cilj bio izrada novoga regulacijskog plana, Andrija Mohorović podnio izvješće o provođenju mjera regulacijskog plana Zagreba, za koji je u „nedostatku koordinacije i dogovora među institucijama državne vlasti koje provode stvari na terenu” bilo vrlo otežano prikupljanje podataka.⁴⁴

U studenom 1947. donesena je odluka o novoj eksproprijaciji zemljišta za proširenje Varaždinske, sada nove Moskovske, i ovlaštenje Građevinskog odjela za njezino trasiranje,⁴⁵ te novi načelni prijedlog za proširenje grada na jug.⁴⁶ Krajem prosinca 1947. iznesen je prijedlog o potrebi izgradnje zagrebačke podzemne željeznice.⁴⁷

HRVATSKA ARHITEKTURA U ZAMAHU NATJEČAJA I IZGRADNJE 1947.-1952.

CROATIAN ARCHITECTURE IN THE UPSWING OF ARCHITECTURAL COMPETITIONS AND CONSTRUCTION 1947-52

U organizaciju arhitekata koji su u prve dvije poslijeratne godine djelovali po odlukama IO-a, u novim uvjetima rada 1947. godine uključuje se novi hrvatski stručni časopis „Arhitektura”. U prvom časopisu za arhitekturu i urbanizam u Hrvatskoj, kojeg prvo izdanje izlazi 1. kolovoza 1947., u uvodniku prvi urednik Neven Šegvić donosi sljedeću proklamaciju: „Pokretanje revije ‘Arhitektura’ bila je prijeka potreba naše nove društvene stvarnosti. (...) Revija treba postati registarator i organizator cjelokupne naše arhitektonske djelatnosti. Ona će to postati samo zalaganjem Saveza Društava inženjera i tehničara FNRJ, koji na terenu prate i pomažu razvitak naše nove arhitekture. (...) Usklađivanjem svih faktora radić će se djela zrela za početak jedne nove arhitektonske epohe, epohe socijalističkog realizma. Na tom putu ‘Arhitektura’ će biti pokretač, registarator i organizator.”⁴⁸

³⁷ Atribucija i datacija u: Ivanković, 2007: 80-95

³⁸ HR-DAZG-37, Sjed. 4. IO-a GNOZ-a, 31.1.1947., kut.20

³⁹ HR-DAZG-37, Sjednica 65. IO-a GNOZ-a, 28.12.1946., kut.19

⁴⁰ HR-DAZG-37, Sjed. 10. IO-a GNOZ-a, 14.3.1947., kut.19

⁴¹ HR-DAZG-37, Sjed. 11. IO-a GNOZ-a, 21.3.1947., kut.20

⁴² HR-DAZG-37, Sjed. 19. IO-a GNOZ-a, 19.5.1947., kut.20

⁴³ HR-DAZG-37, Sjed. 19. IO-a GNOZ-a, 19.5.1947., kut.20

⁴⁴ HR-DAZG-37, Izvanredna 7. sjednica IO-a GNOZ-a, 24.9.1947., kut.21

⁴⁵ HR-DAZG-37, Sjednica 44. IO-a GNOZ-a, 15.11.1947., kut.22

⁴⁶ HR-DAZG-37, Sjednica 45. IO-a GNOZ-a, 22.12.1947., kut.22

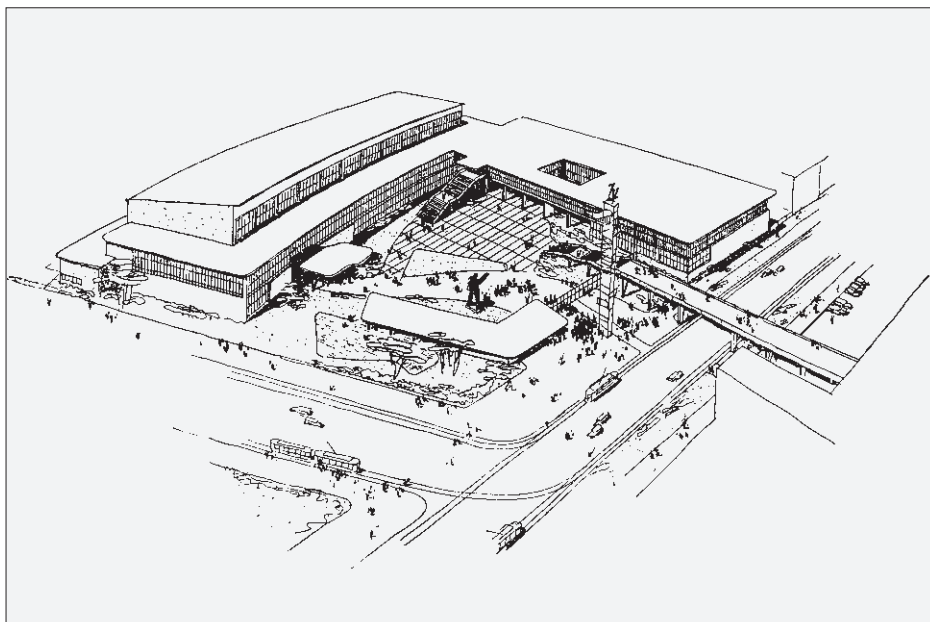
⁴⁷ HR-DAZG-37, Sjednica 45. IO-a GNOZ-a, 22.12.1947., kut.22

⁴⁸ ŠEGVIĆ, 1947.a: 3

⁴⁹ ŠEGVIĆ, 1947.b: 4-5

I već prve stranice revije donose petogodišnji plan obnove i izgradnje („Petoljetke”), te nove prioritete. Tako se, među ostalim, zahtijevalo: „...poboljšati stambene prilike i do godine 1951. sagraditi 15.000.000 m² stambene površine, izgraditi 1 milijun četvornih metara školskih površina, ...obnoviti 150.000 m² staničnih zgrada i 430.000 m² drugih privrednih i upravnih zgrada, ...stvoriti masovnu proizvodnju montažnih stambenih zgrada s tipiziranim i standardiziranim dijelovima, ... izgraditi nova kazališta, muzeje, galerije i ostale kulturne ustanove...”⁴⁹ Upravo se od prve petoljetke od zahtjeva za izgradnjom stambenih i upravnih građevina, skola i kina-dvorana počelo promatrati buduće planiranje Zagreba i njegova središnjega, neizgrađenog dijela između pruge i Save prostora Trnja, na kojem će se grad prvi put u povijesti početi planski širiti prema plavnoj savskoj ravnici.

Godine 1946. trajala je izgradnja prvoga stambenog sklopa u Trnju spomenutih osam višestambenih zgrada u novoj Moskovskoj ulici, arhitekata Bartolića, Gomboša i Hecimovića. Na državnoj se razini iste godine donose prvi urbanistički planovi: obnova Zadra po projektu Milovana Kovačevića, Zdenka Strizića i Božidara Rašice (Projektjni zavod Narodne Republike Hrvatske), Generalna uređajna osnova Negotina u Narodnoj Republici Srbiji Stanka Mandića (Urbanistički zavod grada Beograda), novo naselje Žuzemberk i regulacija Vasi u Loškoj Dolini Edvarda Ravnikara (Projektjni zavod Narodne Republike Slovenije), potom i planovi za brojna naselja i regulacijske osnove, od kojih je po oblikovanju daleko najintragantnija, a po obuhvatu najveća, direktivna regulacijska osnova Novoga Zagreba Vladimira Antolića (Urbanistički institut Ministarstva građevina Narodne Republike Hrvatske), predstavljena nakon gotovo dvije godine rada u ljeto 1949., i nekoliko godina ranije brojni urbanistički planovi u Makedoniji, koje izrađuje također

Vladimir Antolić. Antolićeva osnova iz 1949. godine neće biti usvojena, ali će se arhitekti ravnati njome u budućim vizijama izgradnje novoga grada na području Trnja i u izgradnji Moskovske ulice. Urbanistički planovi koji su kao direktivne regulacijske osnove predstavljeni i usvajani krajem 1940-ih općenito pripadaju vrlo vrijednim dostignućima hrvatskoga poslijeratnog urbanizma.⁵⁰

SL. 6. M. HABERLE: ZAGREBAČKI VELESAJAM NA SAVSKOJ CESTI, 1949.

FIG. 6 M. HABERLE: ZAGREB INTERNATIONAL FAIR, SAVSKA ROAD, 1949

U razdoblju 1945.-1947. grade se velike tvornice za koje projekte izrađuje Zemaljski građevno-projektjni zavod Hrvatske (Arhitektonski projektjni zavod Hrvatske – APZ Hrvatske), i to samo u Zagrebu: „Rade Končar” 1945.-1947. (Stjepan Gomboš, Mladen Kauzlaric, Ivo Richtman i Vladimir Juranovic), „Tvornica hidrauličnih strojeva” 1946. (Veljko Kauzlaric, Ivo Richtman i Vladimir Juranovic) i „Omladinska tvornica Jedinstvo” 1946./1947. (Milan Tomićić).⁵¹

U 1947. godini najvažniji je arhitektonski pot-hvat u cijeloj zemlji bio natječaj za zgrade Predsjedništva Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije (danas zgrada Saveznoga izvršnog vijeća SIV), Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije (CK KPI) i reprezentativnoga hotela „Jugoslavija” u Beogradu kao velikoga urbanističkog sklopa budućega političkog centra nove socijalističke federacije. Prvu nagradu za zgradu Predsjedništva osvajaju hrvatski arhitekti Vladimir Potočnjak, Zlatko Neumann, Antun Ulrich i Dragica Perak, APZ Hrvatske, po kojem je zgrada i izvedena. Dva od triju drugoplasiranih radova stižu također iz Hrvatske: Šegvić, Galić, Bon i Augustinić u jednom, te Haberle, Tomićić, Bertol, Poletti i Feldt u drugom timu. Tek jednu od tri druge nagrade osvaja beogradski Savez građevinskih radnika: Macura,

⁵⁰ Prvih je pet godina „Arhitektura” obuhvatila najvažnije projekte i prostorne procese, te mnoga promatranja i angažmane arhitekata na području urbanizma. Uvid u urbanističke teme daje relevantan pregled stručnih aktivnosti promatranih godina: STRIZIĆ, 1947: 9-12; MANDIĆ, 1947: 13-18; RAVNIKAR, 1947.a: 19; RAVNIKAR, 1947.b: 20-21; SEISSEL, 1947: 18-23; MINIC, 1948: 61-63; SEISSEL, VITIC, 1948: 3-13; *** 1948.a: 14-16; *** 1948.b: 33-36; PREMUIZIC, 1949: 3; ANTOLIC, 1949.a: 5-30; ANTOLIC, 1949.b: 31-34; ANTOLIC, 1949.c: 35-42; SEISSEL, 1949.a: 43-46; ULRICH, 1949.a: 47-50; ULRICH, 1949.b: 18: 51-53; ULRICH, VASILJEVIĆ, 1949: 54-56; ULRICH, 1949.c: 57; SEISSEL, 1949.b: 58-59; SEISSEL, HALILIBRAHIMOV, 1949: 60-61; ANTOLIC, 1949.d: 63-66; FRÖHLICH, 1949: 97; SEISSEL, 1949.c: 98-100; MANDIĆ, 1949: 35-37; MOMCILOVIC, 1949: 38-4; ANTOLIC, HALILIBRAHIMOV, 1949: 39-44; ANTOLIC, 1949.e: 45-53; *** 1950.a: 22-27; ULRICH, PERAK, 1950: 28-35; STRIZIĆ, 1950: 3-24; ZARAHOVIC, 1950: 46-48; VUSKOVIC, FILIPOVIC, 1950: 18-22; TAUBMAN, 1950: 29-33; ANTOLIC, 1950: 60-64; MITROVIC, 1951: 60-64; ANTOLIC, HALILIBRAHIMOV, 1952: 32; ANTOLIC, 1952.a: 33; BARTOLIC, 1952: 34-35

⁵¹ VENTURINI 1982: 14-15

SL. 7. VIŠESTAMBENO NASELJE TVORNICI „RADE KONČAR“ U VOLTINOM NASELJU, ZAGREB, 1949. (FOTO: M. PAVIĆ)
FIG. 7 HOUSING ESTATE OF THE RADE KONČAR FACTORY, VOLTINO ESTATE, ZAGREB, 1949 (PHOTO: M. PAVIĆ)

SL. 8. VIŠESTAMBENO NASELJE „ELEKTROPRIVREDE“ U MAKSIMIRU, ZAGREB, 1949. (FOTO: M. PAVIĆ)
FIG. 8 HOUSING ESTATE OF THE ELEKTROPRIVREDA COMPANY IN MAKSIMIR, ZAGREB, 1949 (PHOTO: M. PAVIĆ)

Kortus, Ilić i Anagnosti, dok je treća opet pripala hrvatskim arhitektima: Kazimiru i Božici Ostrogović te M. Marasoviću.⁵² Hotel „Jugoslavija“ izveden je po prvonagrađenom projektu Lavoslava Horvata i Mladena Kauzlarica, APZ Hrvatske.⁵³ Prvoplasirani projekt Predsjedništva Vlade (SIV-a) utjelovljuje vrlo rano svesežući spoj utjecaja Zapada i naprednoga međuratnog iskustva s Istoka te pokazuje sve odlike hrvatske poslijeratne moderne. Od hrvatskih arhitekata sudionika beogradskog natječaja jedino tek druga inačica drugoplasiranog projekta Šegvića, Galića, Bona i Augustinčića pokazuje stanovita obilježja socijalističkog realizma, no vrlo stiliziranog u odnosu na sovjetske uzore, budući da se kod njih antropološki uzorak čita na svojevrsnim karijatidama i atlasima velikoga ulaznog trijema, pa se i ova varijanta može smatrati jedinstvenim i vrlo specifičnim hrvatskim pristupom u kontekstu europske poslijeratne moderne, osobito ako se uzme u obzir da je Le Corbusier sličnu interpretaciju čovjeka na zgradi primijenio u Marseilleu (lik iz Modu-lora reljef u prizemlju) nekoliko godina kasnije. Zgrada Predsjedništva preprojektirana je prije izgradnje, tako da je glavni ulaz orijentiran na jednu od avenija Novoga Beograda, a ne na Dunav, kako su predvidjeli hrvatski arhitekti iz Arhitektonskoga projektnog zavoda. Urbanističko je rješenje Novoga Beograda prema jednom nezabilježenom svjedočenju beogradskog arhitekta Sinkovića predložio Josip Seissel. To bi bio samo jedan od značajnijih dosega hrvatskog urbanizma izvan hrvatskih granica.

U Zagrebu je 27. prosinca 1947. osnovan Urbanistički institut Ministarstva građevina (nakon preimenovanja Zemaljskoga građevno-projektnog zavoda u Arhitektonski projektni zavod u studenom 1946.), Urbanistički je institut nastao iz dotadašnjega Urbanističkog zavoda kao jednog od četiriju 'podzavoda' Zemaljskoga građevno-projektnog zavoda: Geodetski, Inženjersko projektni, Urbanistički i Industrijski projektni zavod, koji su osnovani tijekom 1946.), koji pod svoju ingerenciju preuzima obvezu trasiranja Moskovske ulice i provedbe izgradnje reprezentativnih državnih administrativno-upravnih zgra-

da koje su trebale biti građene i u Zagrebu. No, već su tijekom 1949. i 1950. osnovani područni zavodi za urbanizam u Splitu, Rijeci i Zagrebu, pa zagrebački Institut gubi središnju ulogu. Urbanistički zavod GNOZ-a, osnovan krajem 1949., u koji tada iz Urbanističkog instituta NRH prelazi Vladimir Antolić kao prvi ravnatelj, preuzima rad na regulacijskoj osnovi Zagreba (Urbanistički institut NRH, 1947.-1949.), sve do kraja 1953. godine, kada se višegodišnji trud i uz administrativno preustrojstvo urbanističke službe pokazao uzaludnim jer urbanistička osnova Zagreba ni tada nije bila usvojena.⁵⁴

Prvoj poslijeratnoj stambenoj izgradnji Zagreba pripada i stambeno naselje tvornice „Rade Končar“ započeto 1947. u Voltinom, arhitekata Ive Bartolića, Stjepana Gomboša i Slavka Löwyja (Sl. 7.), uz koje je i stambena zgrada za samce Božidara Tušeka, objavljeno u stručnoj publicistici tek 1952.,⁵⁵ te naselje „Elektroprivrede“, također započeto 1947., koje se nalazi na području između Crnčičeve, Kraljevićeve, Božidarevićeve i Sesijine, kroz koje prolazi Klovićeva ulica, arhitekata Zvonimira Vrkljana, Igora Skopina i Slavka Šimatića (urbanistička regulacija Stjepan Hribar; Sl. 8.), iznenađujuće visokoga stambenog standarda, također započeto 1947. i objavljeno 1952.⁵⁶

Godine 1947. objavljeni su natjecajni projekti za prve tipske stambene jedinice za stanove

⁵² MACURA, 1947: 3-17; SEISSEL, 1947: 18-23; *** 1947./48.a: 40-41

⁵³ *** 1947.a: 24; MOMČILOVIĆ, 1947: 25-26; *** 1947.b: 44-45. O beogradskim natjecajima, među kojima su još značajni i projekti za mali stadion I. i N. Vitić, B. Katunarica i S. Fabrisa (1947.) te Velika Jugoslavenska opera K. Ostrogovića (1948.) – svi iz Arhitektonskoga projektnog zavoda Hrvatske, u doba koje je bilo „prijelomni trenutak koji će otvoriti epohu učestalih velikih jugoslavenskih natječaja“ [VENTURINI, 1982: 21-25].

⁵⁴ Od 1956. djelovat će Urbanistički zavod grada Zagreba, institucija koja više nije u izravnoj nadležnosti GNOZ-a pa može bez upletanja uprave raditi na regulacijskim dokumentima grada. Tek je tada načinjen velik korak u reorganizaciji gradske urbanističke službe, no to će se u budućnosti pokazati kao neuspješna birokratizacija čitava sustava.

⁵⁵ TUŠEK, 1952: 31-32

⁵⁶ VRKLJAN, SKOPIN, ŠIMATIĆ, 1952: 25

⁵⁷ BAYLON, 1947: 33-38; *** 1947.c: 39-45; ŠEGVIĆ, 1947.c: 27

⁵⁸ HR-DAZG-37, Sjednica 6. IO-a GNOZ-a, 7.2.1948., str. 71, kut.22

⁵⁹ O tome svjedoči odobrenje Građevnog odjela GNOZ-a o zaključivanju ugovora s poduzećem „Visokogradnja“ za završne radove na stambenim zgradama I-IV, te za zgradu IX N. Šegvića [HR-DAZG-37, Sjednica 24. IO-a GNOZ-a, 19.6.1948., kut.23]. Zgrade V-VIII prema rješenju Građevnog odjela o zaključenju završnih građevnih i obrtničkih radova s poduzećem „Udarnik“ završavane su mjesec-dva kasnije [HR-DAZG-37, Sjednica 29. IO-a GNOZ-a od 31.7.1948., kut.24].

⁶⁰ HR-DAZG-37, Sjed. 26. IO-a GNOZ-a, 3.7.1948., kut.23

⁶¹ O stanovanju se u doba „Petoljetke“ u Hrvatskoj pisalo mnogo, najviše u časopisu „Arhitektura“: BAYLON, 1947: 33-38; *** 1947.c: 39-45; ŠEGVIĆ, 1947: 27; *** 1947.d: 28-29; ***1947.e: 32; ILIĆ, 1949: 101-105; ŠEGVIĆ,

Novoga Beograda. I tu opet hrvatski arhitekti, Ivan i Nada Vitić te Boris Katunarić, predlažu tlocrtno najnapredniju modularnu shemu dvosobnih stanova koji su zrcalno simetrični prema osi stubišne vertikale. Osobito je bilo napredno rješenje armiranobetonske konstrukcije s poprečnim nosivim zidovima, što omogućuje slobodan tretman pročelja i 'lebdeći' krov zajedničke terase zadnjega kata, dok Mirko Milčić, također hrvatski arhitekt, predstavlja tri tipa stanova s velikim balkonima na konzolnim istacima. Hrvatski arhitekti, zajedno sa slovenskim kolegama, temelje arhitektonsko oblikovanje na nasljedstvu prijeratnoga modernizma, a Uroš i Nada Martinović, Mihajlo Mijatović i ostatak 'beogradskoga kruga' vidno zaostaju u primjeni novih mogućnosti projektiranja u armiranom betonu.⁵⁷ Usto, predložene višestambene zgrade pokazuju iznenađujuću raznolikost individualnoga pristupa hrvatskih arhitekata, a to je bila prva najava povratka temeljnim modernističkim načelima.

Izvršni odbor se kao prioritetom u izgradnji grada bavio bivšom Varaždinskom, sada Moskovskom ulicom i u 1948. Predsjednik IO-a Dragutin Saili u srpnju 1948. donosi rješenje o njezinu uređenju i proširenju na 60 metara,⁵⁸ a tada se konačno završava izgradnja osam višestambenih zgrada Ive Bartolića, Stjepana Gomboša i Viktora Hecimovića, te višestambena zgrada Nevena Šegvića pre-

projektirana u uredsku – prva s glavnim pročeljem na novoj, velikoj ulici (Sl. 3.).⁵⁹ Zbog potrebe za sve većom izgradnjom stambenih zgrada osnovano je 1948. godine još jedno građevno poduzeće – „Novogradnja”, koje će kao državna tvrtka sve do 1990-ih, uz „Industrogradnju”, „Tehniku”, „Tempo” i još neke, intenzivno izvoditi velik broj građevina u prvom redu stambene namjene.⁶⁰ Stanovanje će dugo biti najvažniji zadatak arhitekata i problem kojeg je rješenje nametala politika, pa će i stručna publicistika sustavno pratiti svaki novi projekt i pokušaj redefinicije prvih poslijeratnih polazišta.⁶¹

Područje interesa tadašnjih vlasti u kontekstu izgradnje bile su i društvene ustanove kojih je cilj održavanje kolektivističkog ustrojstva.⁶²

Proširenje Zagrebackoga velesajma izgradnjom novoga sklopa s kongresnom dvoranom po projektu Marijana Haberlea bio je najveći zagrebački projekt u 1949. godini.⁶³ Vlada FNRJ dodijelila je krajem 1949. dvije prve i dvije druge nagrade zaslužnim arhitektima Jugoslavije, koje su sve pripale Hrvatima. Marijan Haberle je za novu zgradu Zagrebackoga velesajma dobio jednu prvu, a Stjepan Gomboš, Mladen Kauzlaric, Otto Werner i Vladimir Juranović drugu jednakovrijednu prvu nagradu za „zajednički rad 'Rade Končar' u Zagrebu”. Druge su nagrade dobili Josip Seissel i Ivo Vitić za „Pionirski grad” u Zagrebu te Antun Ulrich i Dragica Perak za odmaraliste „Oteševo”.⁶⁴

Stjepan Gomboš 1950. godine rezimira probleme projektiranja stanova u razdoblju 1945.-1950. ukazujući na novo usmjerenje ograničenjem državnim intervencijom novim i prvim objavljenim normativima FNRJ za projektiranje, dajući u tom kontekstu pregled tipova stanova arhitekata Kazimira Ostrogovića, Ive Vitića, Milana Žerjavića i Ive Bartolića, koje pokazuje kao ogledne primjere, a koncept kolektivne kuhinje (menze) istice kao vrlo važnu smjernicu za buduće projektiranje stanova.⁶⁵

Godine 1952. Vladimir Antolić kritizira stanje u dotad izgrađenim stambenim naseljima u Zagrebu i Hrvatskoj, naglašavajući nedostatke općeg uređenja naselja i lošu pojavu izgradnje improviziranih gospodarskih građevina uz višestambene zgrade, zbog čega bi bila važna edukacija stanovništva.⁶⁶ Te se godine zaista puno izgradilo, a izvedeni su i brojni projekti perivojnog uređenja stambenih naselja. Objavljeni su, između ostalog: natjecaj za stambene zgrade za radnike i službenike NRH, važan osvrt na osam prvih višestambenih zgrada Bartolića, Gomboša i Hecimovića na Varaždinskoj cesti te na još neke višestambene zgrade u članku Bartolića, Ostrogovića i Potočnjaka, zatim Albinijev

1950: 36-41; BAYLON, 1950: 41-46; GOMBOS, 1950: 47-54; TUSEK, 1950: 55; DUMENDŽIĆ, 1950: 56; RIBNIKAR, 1950: 15-23; MACURA, 1950: 23-29; *** 1950.b: 54-59; BERNARDI, 1951: 114-115; OSTROGOVIĆ, 1952: 6; *** 1952.a: 7-10; TUSEK, 1952.a: 10-12; ANTOLIĆ, 1952: 13-20; BARTOLIĆ, OSTROGOVIĆ, POTOČNJAK, 1952: 21-23; FRÖHLICH, 1952: 24-25; TISINA, 1952: 26; POZGAJ, 1952: 30; RAŠIĆA, 1952.a: 31; ANTOLIĆ, 1952: 32-33; ALBINI, 1952: 37-39; VITIĆ, 1952.a: 40; *** 1952.b: 9-17; *** 1952.c: 18-19; 48; *** 1952.d: 20; NEIDHARDT, 1952: 21-22; VITIĆ, 1952.b: 23; BAUER, 1952: 24-25; *** 1952.e: 36-42; *** 1952.f: 14-18; NEIDHARDT, 1952: 21-24; VRKLJAN, SKOPIN, SIMATIĆ, 1952: 25; LÖWY, 1952: 26; ŽERJAVIĆ, 1952: 26; RAŠIĆA, 1952.b: 27; STRIZIĆ, 1952: 28-29; BARTOLIĆ, GOMBOS, LÖWY, 1952: 30; TUSEK, 1952.b: 31-32; ANTOLIĆ, HALILIBRAHIMOV, 1952: 32-33; ANTOLIĆ, 1952: 33; BARTOLIĆ, 1952: 34-35.

62 Komisija za kinematografiju Vlade NRH s IO-om, među ostalim, dodjeljuje zemljište za izgradnju filmskoga grada u zagrebačkoj Dubravi [HR-DAZG-37, Sjednica 27. IO-a GNOZ-a, 10.7.1948., kut.23]. I onodobna stručna publicistika prati ove teme. Uvid u područje kojim se bavi tadašnja hrvatska stručna publicistika ukazuje na prioritete u poslijeratnoj izgradnji i obnovi zemlje: a) kino-dvorane: *** 1947.f: 22; *** 1947.g: 23; *** 1947.h: 24; *** 1947.i: 25-26; *** 1947.j: 27-29; *** 1947.k: 30-32; b) stadioni: *** 1947/48.b: 20-27; *** 1947/48.c: 28-32; *** 1947/48.d: 33-35; TURINA, 1947/48: 36-37; SKOPIN, 1947/48.a: 38; SKOPIN, 1947/48.b: 39; *** 1948.c: 26-28; c) zadružni domovi: *** 1948.d: 15-18; *** 1948.e: 19-20; MACURA, 1948: 27-31; *** 1948.f: 32.

63 HR-DAZG-37, Sjed. 25. IO-a GNOZ-a, 26.6.1948., kut.23

64 Venturini, 1982: 25-26. Stambene paviljone student-skog naselja sveučilišnoga grada u Dubravi u Zagrebu, tzv. Studentskoga grada, projektirali su arhitekti Vladimir Zarahović, Melita Viličić, Srebrenka Gvozdanović i Dragica Crnković [*** 1950: 54-59].

65 GOMBOS, 1952: 47-54

66 ANTOLIĆ, 1952.c: 33

tekst o stanovanju u 19. i 20. stoljeću koji upozna je javnost s dosegima industrijalizirane Europe i svijeta, Vitičev projekt stambenih zgrada na Visu koje obilježava povratak regionalističkom pristupu, izgrađeno naselje od ukupno sedam višestambenih zgrada Milana Žerjavica između Martičeve, Biankinijeve, Breščenskog i Vojnovičeve (bez osme višestambene zgrade stambenog nebodera na uglu Martičeve i Vojnovičeve koja je kasnije izgrađena), za koje je urbanističku regulaciju izradio Ivan Zemljak te plan perivojnog uređenja Zvonimir Frölich; objavljuju se teme s motivom dokolice poput Frölichovih analiza stanovanja i nasada s planom perivojnog uređenja oko prvih osam višestambenih zgrada Bartolić-Gomboš-Hecimovića, Rašicina obiteljska kuća u Mlinovima u Zagrebu te Požgajeve i Rašicine vikend-kuće u blizini Zagreba (sve izvedeno) koje evociraju Le Corbusierova razmatranja vikend-stanovanja 1930-ih i regionalistički pristup arhitekturi, a sve je više i internacionalnih tema. Sve to zajedno 1952. godine osjetno mijenja sliku hrvatske arhitekture koja tada ulazi u novo razdoblje za koje je karakteristična dominacija hrvatske inačice europskoga i svjetskoga poslijeratnog Internacionalnog stila, prepoznatljive u projektima Drage Galica, Bozidara Rašice, Kazimira Ostrogovića, Radovana Nikšića, Marijana Haberlea i dr.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

U svibnju 1945. godine konstituiran je tzv. Privremeni gradski narodni odbor koji će do uspostave tzv. Izvršnog odbora (i njegovih, za ovo istraživanje najvažnijih Građevnog i Stambenog odjela) predlagati rješenja gorućih problema u gradu te donositi odluke i zaključke u području obnove i izgradnje grada. U svibnju 1945. prvo se pristupilo rajonizaciji Zagreba (podjeli na šest razdjela/rajona) koja je završena već u lipnju kada ju na sjednici Privremenoga gradskog narodnog odbora predstavlja pukovnik Ivan Šibl. Godine 1946. počinje gradnja naselja na Volovčići po projektima Ive Bartolice i Slavka Löwyja te naselja istočno od Željezničarske kolonije, a istodobno s tom prvom izgradnjom, po Andriji Mohorovičiću, 500 privremenih stanova grade se i privremeni stanovi, kojih je projekt izradio Građevni odjel prema pet idejnih skica Milana Grakalica iznesenih na jednoj od sjednica Izvršnog odbora. To su bile privremene zgrade s četiri stana bez kupaonica na lokaciji Donje Svetice i istočno od Željezničarske kolonije. Iste je godine Vladimir Turina izradio prvi poslijeratni urbanistički plan Zagreba, koji je u rujnu prihvaćen Odlukom o primjeni (nove) Regulaijske osnove (do koje je vrijedila Privremena regulacijska osnova na kojoj je najvjerojatnije radio Andrija Mo-

horovičić). Vladimir Turina spominje se u zapisnicima Izvršnog odbora i zbog tlocrta višestambenih zgrada za Varaždinsku cestu, današnju Ulicu grada Vukovara, no nema nikakvih podataka o kojim je zgradama riječ. Tijekom 1946. i 1947. praksa obnove i izgradnje svodila se na ravnjanja po privremenim regulacijama i regulacijskim osnovama za pojedina naselja ili dijelove grada. Do kraja 1940-ih grade se: prvo osam višestambenih zgrada na južnoj strani zapadnoga dijela Varaždinske ceste (4 po 4) po projektima Bartolića, Kauzlarica i Hecimovića iz 1946. godine (projekt razrađuje Građevni odjel), kojih je lokacija odabrana zbog lake mogućnosti provedbe konfiskacije zemljišta za izgradnju i vjerojatno zbog logične pozicije u viziji širenja grada na jug; višestambena zgrada Nevena Segvića u gradnji preprojektirana u uredsku, prva koja je izgrađena uzduž Varaždinske ceste; pet višestambenih zgrada na južnoj strani istočnoga dijela Varaždinske ceste Milana Žerjavica; naselja „Rade Koncar” u Voltinom i „Elektroprivrede” u Maksimiru (između Petrove i Crncičeve), a grade se i stadion „Akademičara” u Maksimiru (Vladimir Turina), brojne tvornice; dograđuje se Zagrebački velesajam u Savskoj (Marijan Haberle) i proširuju se prometnice – prvo Varaždinska, pa potom Zadarska (poslije „Autoput”, danas Zagrebačka avenija) i dr.

U Hrvatskoj je Varaždinska cesta, poslije Moskovska, današnja Ulica grada Vukovara, bila najvažnije gradiliste za viši sloj 'socijalističkog stanovanja' i svojevrsan stilski poligon za ispitivanje odrednica novoga stila u prvim godinama nakon Drugoga svjetskog rata. Osobito će u tom kontekstu biti važna vizija Vladimira Antolića 1947.-1949. (Urbanistički institut NRH) u kojoj je Varaždinska cesta, tada nova Moskovska ulica, zamišljena kao novo upravno-administrativno središte Zagreba i Hrvatske, koje, nažalost, neće biti nikad ostvareno.

Hrvatski arhitekti 1947. sudjeluju na velikim natjecanjima za upravne sklopove zgrada u Beogradu. Upravo oni u Beogradu odnose sve nagrade, pokazujući već tada prije prijelomne 1948. kada je rezolucijom Informbiroa i Titovim govorom protiv Staljina hrvatska arhitektura oslobođena čvrstih okova politike i socrealizma sve mogućnosti individualnoga pristupa problemu 'nove' reprezentacije u novom društvenom poretku te pripadnost zapadnoeuropskome kulturnom i stilskom krugu. Srpski će arhitekti zaostajati za hrvatskim kolegama dugi niz godina. Savezno izvršno vijeće (SIV; u izgradnji Predsjedništvo Vlade FNRJ) – simbol moderne arhitekture Beograda djelo je Arhitektonskoga projektnog zavoda Hrvatske i arhitekata Vladimira Potočnjaka, Zlatka Neumanna, Antuna Ulriha i Dragice Perak. To je bio prvonagrađeni rad na jednom

od triju natječaja 1947.: natječaj za zgradu Vlade FNRJ, natječaj za zgradu Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, koji također osvajaju Hrvati, i natječaj za hotel „Jugoslavija” koji je izgrađen po prvoplasiranome projektu Lavoslava Horvata i Mladena Kauzlarica, također iz Arhitektonskoga projektnog zavoda Hrvatske.

No, hrvatsko specifično obilježje ‘socijalističkog individualiteta’ u početku, točnije do 1950-ih, nije dobilo svoj pravi zamah nakon rata. Potkraj 1940-ih još se nisu počeli osnivati projektni uredi pojedinih arhitekata – organizacije na kojih će krajnje profitabilan rad u sukobu s idejama vremena imati primjedbe i dužnosnici najviših partijskih krugova. Tek će praktično djelovanje tih ureda nakon 1951. dovesti do osjetne individualizacije projektantskog opusa hrvatske arhitekture i u praksi (izgradnji), osobito kad je o stanovanju riječ, pa istraživanjem obuhvaćeno razdoblje 1945.-1952. karakterizira sklonost hrvatskih arhitekata individualitetu tek u projektima primjerice predstavljenim na beogradskom natječaju za tipove višestambenih zgrada 1947. godine. Takvu su projektantsku raznolikost i stilsku bliskost radu u najnaprednijim zapadnoeuropskim zemljama uz Hrvate pokazivali samo Slovenci, dok će ostali zaostajati još dugi niz godina, o čemu svjedoče planovi i projekti kojih detaljan pregled po federalnim jedinicama od 1947. iznosi hrvatski stručni časopis „Arhitektura”.

Hrvatska stambena arhitektura druge polovice 1940-ih pokazuje stanovitu idejnu oskudicu i odustajanje od potrage za višim oblikovnim izrazima. Razlog je tomu bila materijalna oskudica i potraga za idejnim uzorima. Početak izgradnje marseilleskog Unitéa 1947. ogledni je primjer još uvijek ‘zabranjene arhitekture’ koja suvremeni materijal, *béton brut*, koristi za ekspresiju novoga vida plastičnog oblikovanja, koji će sve do 1950-ih tek latentno postojati u razmišljanjima arhitekata, a svečani završetak 1952. godine (kada Albini kritizira stambenu jedinicu Unitéa ističući da se nije baš lako snći u tom „precizno mehaniziranom mikrokozmosu”⁶⁷), koji su upriličili i visoki francuski političari, dat će nakon oslobođenja od okova socrealizma novi poticaj hrvatskim arhitektima. Početkom pedesetih godina u pristupu problemima stanovanja započinje razdoblje izraženijeg individualizma i višesmjernje orijentacije te velikoga stilskog napretka u kontekstu kasnog modernizma, i tada je Zagreb bio neosporno središte svih naprednih arhitektonskih strujanja u cijeloj jugoslavenskoj federaciji, a hrvatska arhitektura, očito, značajna i izvan hrvatskih granica.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- ALBINI, A. (1952.), *Arhitekt i stambeni odnosi u XIX. i XX. vijeku*, „Arhitektura”, 1 (6): 37-39, Zagreb
- ANTOLIĆ, V. (1949.a), Regulatorni plan i direktivna regulatorna osnova Zagreba, Urbanistički institut Hrvatske, „Arhitektura”, 18-22 (3): 5-30, Zagreb
- ANTOLIĆ, V. (1949.b), Karlovac – direktivna regulatorna osnova, Urbanistički institut Hrvatske, „Arhitektura”, 18-22 (3): 31-34, Zagreb
- ANTOLIĆ, V. (1949.c), Sisak – direktivna regulatorna osnova, Urbanistički institut Hrvatske, „Arhitektura”, 18-22 (3): 35-42, Zagreb
- ANTOLIĆ, V. (1949.d), Makarska – generalna regulatorna osnova, Urbanistički institut Hrvatske, „Arhitektura”, 18-22 (3): 63-66, Zagreb
- ANTOLIĆ, V. (1949.e), Direktivna regulatorna osnova Ohrida, „Arhitektura”, 25-27 (3): 45-53, Zagreb
- ANTOLIĆ, V. (1950.), *Sljeme kao urbanistički problem Zagreba*, „Arhitektura”, 11-12 (4): 60-64, Zagreb
- ANTOLIĆ, V. (1952.a), *O našim stambenim naseljima*, „Arhitektura”, 4 (6): 33, Zagreb
- ANTOLIĆ, V. (1952.b), *Stanovanje*, „Arhitektura”, 1 (6): 13-20, Zagreb
- ANTOLIĆ, V. (1952.c), *Obiteljska kuća u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1 (6): 32-33, Zagreb
- ANTOLIĆ, V.; HALILIBRAHIMOV, A. (1949.), Regionalni plan Ohridskog jezera, „Arhitektura”, 25-27 (3): 39-44, Zagreb
- ANTOLIĆ, V., HALILIBRAHIMOV, A. (1952.), *Industrijsko stambeno naselje „Švarca” u Karlovcu*, „Arhitektura”, 4 (6): 32-33, Zagreb
- BARTOLIĆ, I. (1952.), *Industrijsko stambeno naselje u Novom Sisku*, „Arhitektura”, 4 (6): 34-35, Zagreb
- BARTOLIĆ, I.; GOMBOŠ, S.; LÖWY, S. (1952.), *Stambene zgrade tvornice „Rade Koncar”*, „Arhitektura”, 4 (6): 30, Zagreb
- BARTOLIĆ, I.; OSTROGOVIĆ, K.; POTOČNJAK, V. (1952.), *Projektanti govore o svojim projektima*, „Arhitektura”, 1 (6): 21-23, Zagreb
- BAUER, H. (1952.), *Stambeni kompleks na Rijeci – nova stambena zgrada u Rijeci*, „Arhitektura”, 2 (6): 24-25, Zagreb
- BAYLON, M. (1947.), Konkurs za izradu idejnih skica tipskih stambenih zgrada u Beogradu, „Arhitektura”, 1-2 (1): 33-38, Zagreb
- BAYLON, M. (1950.), *Stambena izgradnja*, „Arhitektura”, 5-6 (4): 41-46, Zagreb
- BERNARDI, B. (1951.), *O umijecu stanovanja*, „Arhitektura”, 5-8 (5): 114-115, Zagreb
- DUMENDŽIĆ, Z. (1950.), *Stanovi samaca kod centralne mašinske radionice u Sesevskom Kraljevcu*, „Arhitektura”, 5-6 (4): 56, Zagreb
- FRÖHLICH, Z. (1949.), *Dječje igralište uz Moskovsku ulicu u Zagrebu*, „Arhitektura”, 18-22 (3): 97, Zagreb

- FRÖHLICH, Z. (1952.), *Zelenilo i stanovanje*, „Arhitektura”, 1 (6): 24-25, Zagreb
- GOMBOŠ, S. (1950.), *Problemi projektiranja stanova od oslobođenja do danas*, „Arhitektura”, 5-6 (4): 47-54, Zagreb
- ILIĆ, L. (1949.), *O problemu stambene jedinice u Novom Beogradu*, „Arhitektura”, 18-22 (3): 101-105, Zagreb
- IVAN, T.; ANTOLIĆ, V. (1949.), Direktivna regulatorna osnova grada Sv. Nikole, Urbanistički institut Hrvatske, „Arhitektura”, 25-27 (3): 34-35, Zagreb
- IVANKOVIĆ, V. (2007.), *Prolegomena za opus arhitekta Milana Žerjavica*, „Prostor”, 1 (33): 80-95, Zagreb
- LÖWY, S. (1952.), *Stambene zgrade u Galjufovoj ulici u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4 (6): 26, Zagreb
- MACURA, M. (1947.), *Problematika naše arhitekture – u svetlosti konkursa za zgradu Predsjedništva Vlade FNRJ*, „Arhitektura”, 3 (1): 3-17, Zagreb
- MACURA, M. (1948.), *Zadružni domovi na teritoriju NR Srbije*, „Arhitektura”, 11-12 (1948.): 27-31, Zagreb
- MACURA, M. (1950.), *Stanovanje*, „Arhitektura”, 11-12 (4): 23-29, Zagreb
- MAGAS, B. (1965.), *Sopot*, „Arhitektura”, 90: 20-23, Zagreb
- MAKSIMOVIĆ, B. (1947./1948.), *Staljinški plan rekonstrukcije Moskve*, „Arhitektura”, 4-6 (1/2): 9, Zagreb
- MANDIĆ, S. (1947.), Negotin – Generalna uređajna osnova, „Arhitektura”, 1-2 (1): 13-18, Zagreb
- MANDIĆ, S. (1949.), *Jedna studija za gradsku stambenu zonu „Pionir” u Beogradu*, Urbanistički biro IONO-a, „Arhitektura”, 23-24 (3): 35-37, Zagreb
- MINIĆ, O. (1948.), *Rekonstrukcija željeznickog saobraćaja Beograda*, „Arhitektura”, 8-10 (2): 61-63, Zagreb
- MITROVIĆ, M. (1951.), *O nekim problemima projektovanja naselja*, „Arhitektura”, 5-8 (5): 60-64, Zagreb
- MOMČILOVIĆ, D. (1947.), Konkurs za zgradu reprezentativnog hotela, „Arhitektura”, 3 (1): 25-26, Zagreb
- MOMČILOVIĆ, D. (1949.), *Rudarska i industrijska naselja, Urbanistički zavod Srbije*, „Arhitektura”, 23-24 (3): 38-41, Zagreb
- NEIDHARDT, J. (1952.), *Stambene zgrade za neoženjene radnike u Varešu*, „Arhitektura”, 4 (6): 21-24, Zagreb
- NEIDHARDT, J. (1952.), *Stambeni blok u Zenici*, „Arhitektura”, 2 (6): 21-22, Zagreb
- OSTROGOVIĆ, K. (1952.), *Projekt stambene kuće u Plaskom*, „Arhitektura”, 1 (6): 6, Zagreb
- POŽGAJ, Z. (1952.), *Weekend kuća u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1 (6): 30, Zagreb
- PREMUŽIĆ, M. (1949.), *Bez naslova*, „Arhitektura”, 18-22 (3): 3, Zagreb
- RAŠICA, B. (1952.a), *Kuća u Mlinovima u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1 (6): 31, Zagreb
- RAŠICA, B. (1952.b), *Weekend-kuća u blizini Zagreba*, „Arhitektura”, 4 (6): 27, Zagreb
- RAVNIKAR, E. (1947.a), *Žuzemberk*, „Arhitektura”, 1-2 (1): 19, Zagreb
- RAVNIKAR, E. (1947.b), *Regulacija Vasi v Loški Dolini*, „Arhitektura”, 1-2 (1): 20-21, Zagreb
- RIBNIKAR, V. (1950.), *Problem stambenih zgrada*, „Arhitektura”, 11-12 (4): 15-23, Zagreb

49. SEISSEL, J. (1947.), *Konkurs za urbanistički plan Novog Beograda*, „Arhitektura”, 3 (1): 18-23, Zagreb
50. SEISSEL, J. (1947.), *Konkurs za urbanistički plan Novog Beograda*, „Arhitektura”, 3 (1): 18-23, Zagreb
51. SEISSEL, J. (1949.), *O problemima novih groblja u našim gradovima*, „Arhitektura”, 18-22 (3): 98-100, Zagreb
52. SEISSEL, J. (1949.), *Regulaciona osnova Čakovca – Urbanistički institut Hrvatske*, „Arhitektura”, 18-22 (3): 43-46, Zagreb
53. SEISSEL, J. (1949.), *Regulaciona osnova lječilišta Topusko*, Urbanistički institut Hrvatske, „Arhitektura”, 18-22 (3): 58-59, Zagreb
54. SEISSEL, J.; HALILIBRAHIMOV, A. (1949.), *Osijek – regulaciona osnova novog centralnog dijela grada*, Urbanistički institut Hrvatske, „Arhitektura”, 18-22 (3): 60-61, Zagreb
55. SEISSEL, J.; VITIĆ, I. (1948.), *Pionirski grad u Granešini kod Zagreba*, „Arhitektura”, 11-12 (2): 3-13, Zagreb
56. SKOPIN, I. (1947./1948.a), *Mali stadion u Beogradu*, „Arhitektura”, 4-6 (1/2): 38, Zagreb
57. SKOPIN, I. (1947./1948.b), *Vizurni odnosi gledališta*, „Arhitektura”, 4-6 (1/2): 39, Zagreb
58. STRIZIĆ, Z. (1947.), *Zadar*, „Arhitektura”, 1-2 (1): 9-12, Zagreb
59. STRIZIĆ, Z. (1950.), *Nacionalni park Plitvička jezera*, „Arhitektura”, 7-8 (4): 3-24, Zagreb
60. STRIZIĆ, Z. (1952.), *Obiteljske kuće u stambenom naselju na Trešnjevci u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4 (6): 28-29, Zagreb
61. ŠEĆVIĆ, N. (1947.a), *Uvod*, „Arhitektura”, 1-2 (1): 3, Zagreb
62. ŠEĆVIĆ, N. (1947.b), *Graditeljstvo u petogodišnjem planu*, „Arhitektura”, 1-2 (1): 4-5, Zagreb
63. ŠEĆVIĆ, N. (1947.c), *Konkursna skica za tipiziranu kuću u Beogradu*, „Arhitektura”, 3(1947.): 27, Zagreb
64. ŠEĆVIĆ, N. (1950.), *Projekt stambenog objekta na Moskovskoj ulici u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1-2 (4): 36-41, Zagreb
65. TAUBMAN, I. (1950.), *Osvrt na urbanističko stvaralaštvo u Bosni i Hercegovini*, „Arhitektura”, 11-12 (4): 29-33, Zagreb
66. TIŠINA, F. (1952.), *Stambene zgrade u Zagrebu – projekti*, „Arhitektura”, 1 (6): 26, Zagreb
67. TURINA, V. (1947./1948.), *Stadion u arhitekturi*, „Arhitektura”, 4-6 (1/2): 36-37, Zagreb
68. TUŠEK, B. (1950.), *Zgrada za samce tvornice „Rade Končar” u Zagrebu*, „Arhitektura”, 5-6 (4): 55, Zagreb
69. TUŠEK, B. (1952.a), *Nekoliko misli uz natječaj za projekte stambenih zgrada u NRH*, „Arhitektura”, 1 (6): 10-12, Zagreb
70. TUŠEK, B. (1952.b), *Stambene zgrade za samce tvornice „Rade Končar” u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4 (6): 31-32, Zagreb
71. ULRICH, A. (1949.a), *Direktivna regulaciona osnova gradova Susak – Rijeka*, Urbanistički institut Hrvatske, „Arhitektura”, 18-22 (3): 47-50, Zagreb
72. ULRICH, A. (1949.b), *Slavonski Brod 1. direktivna regulaciona osnova*, Urbanistički institut Hrvatske, „Arhitektura”, 18-22 (3): 51-53, Zagreb
73. ULRICH, A. (1949.c), *Regulaciona osnova Vocina*, Urbanistički institut u Zagrebu, „Arhitektura”, 18-22 (3): 57, Zagreb
74. ULRICH, A.; PERAK, D. (1950.), *Radničko odmaralište Oteseva na Prespanskom jezeru, NR Makedonija*, „Arhitektura”, 1-2 (4): 28-35, Zagreb
75. ULRICH, A.; VASILJEVIĆ, B. (1949.), *Direktivna regulaciona osnova za grad Varaždin*, Urbanistički institut Hrvatske, „Arhitektura”, 18-22 (3): 54-56, Zagreb
76. VENTURINI, D. (1982.), *Arhitektonski projektni zavod – APZ, Prilog poslijeratnoj hrvatskoj arhitekturi*, APZ, Zagreb
77. VITIĆ, I. (1952.a), *Stambene zgrade u Visu*, „Arhitektura”, 1 (6): 40, Zagreb
78. VITIĆ, I. (1952.b), *Stanovi valjaonice Razine u Šibeniku*, „Arhitektura”, 2 (6): 23, Zagreb
79. VRKLJAN, Z.; SKOPIN, I.; ŠIMATIĆ, S. (1952.), *Stambene kuće na Jordanovcu u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4 (6): 25, Zagreb
80. VUŠKOVIĆ, N.; FILIPOVIĆ, K. (1950.), *Izgradnja Titograda*, „Arhitektura”, 9-10 (4): 18-22, Zagreb
81. ZARAHOVIĆ, V. (1950.), *Regulacija predjela Petak u Crikvenici, arhitekata Petercic M., Zarahović, V. i Mirković, K.*, „Arhitektura”, 7-8 (4): 46-48, Zagreb
82. ŽERJAVIĆ, M. (1952.), *Stambene zgrade u Marticevoj ulici u Zagrebu*, „Arhitektura”, 4 (6): 26, Zagreb
83. *** (1947.a), *Hotel Beograd*, „Arhitektura”, 3 (1): 24, Zagreb
84. *** (1947.b), *Reprezentativni hotel u Beogradu*, „Arhitektura”, 4-6 (1/2): 44-45, Zagreb
85. *** (1947.c), *Izvadci iz izvještaja o radu ocjenjivačkog suda*, „Arhitektura”, 1-2 (1): 39-45, Zagreb
86. *** (1947.d), *Stanovanjska kolonija* – Institut za arhitekturu Univerze u Ljubljani, prof. Edo Ravnikar, abs.arh. Liza Kanič, „Arhitektura”, 3 (1): 28-29, Zagreb
87. *** (1947.e), *Stanovanjski dvojčki za Delavsko kolonijo* – Projektni zavod Ljubljana, arhitekt Marjan Dereković, „Arhitektura”, 3 (1): 32, Zagreb
88. *** (1947.f), *Kino dvorana za 300 oseb, vezana z domom kulture* – Projektni zavod Ljubljana, arhitekti N. Bežek i stud.arh. D. Kerenc, „Arhitektura”, 1-2 (1): 22, Zagreb
89. *** (1947.g), *Kino dvorana za 500 oseb, vezana z domom kulture* – Projektni zavod Ljubljana, arhitekt Emil Navinsek, „Arhitektura”, 1-2 (1): 23, Zagreb
90. *** (1947.h), *Kino dvorana za 700 oseb* – Projektni zavod Ljubljana, arhitekt Emil Navinsek, „Arhitektura”, 1-2(1): 24, Zagreb
91. *** (1947.i), *Projekt samostalne bioskopske zgrade za 300 gledalaca* – Projektni zavod Hrvatske, arhitekti Dragica Perak i Antun Ulrich, „Arhitektura”, 1-2 (1): 25-26, Zagreb
92. *** (1947.j), *Projekt samostalne bioskopske zgrade za 500 gledalaca* – Projektni zavod Hrvatske, arhitekti Hinko Bauer i Ivan Vitić, „Arhitektura”, 1-2 (1): 27-29, Zagreb
93. *** (1947.k), *Projekt samostalne bioskopske zgrade za 700 gledalaca* – Projektni zavod Hrvatske, arhitekti Kazimir Ostrogović i Božica Ostrogović, „Arhitektura”, 1-2 (1): 30-32, Zagreb
94. *** (1947./1948.a), *Palaca Predsedstva Vlade FNRJ u Beogradu*, „Arhitektura”, 4-6 (1/2): 40-41, Zagreb
95. *** (1947./1948.b), *Natječaj za olimpijski stadion na Banjici u Beogradu*, „Arhitektura”, 4-6 (1/2): 20-27, Zagreb
96. *** (1947./1948.c), *Mali stadion u Beogradu*, „Arhitektura”, 4-6 (1/2): 28-32, Zagreb
97. *** (1947./1948.d), *Rezultat konkursa za veliki stadion u Beogradu*, „Arhitektura”, 4-6 (1/2): 33-35, Zagreb
98. *** (1948.a) *Pionirska proga v Ljubljani*, „Arhitektura”, 11-12 (2): 14-16, Zagreb
99. *** (1948.b), *Novo studentsko naselje u Dubravi kod Zagreba*, Katedra za urbanizam i Katedra za arhitektonske kompozicije Tehničkog fakulteta u Zagrebu, „Arhitektura”, 11-12 (2): 33-36, Zagreb
100. *** (1948.c), *Veliki stadion u Beogradu* – Branko Petričić, Vladimir Hruska i Leonid Tarasov, Savezni zavod za projektovanje, „Arhitektura”, 8-10 (2): 26-28, Zagreb
101. *** (1948.d), *Tipovi zadrudnih domova u NRH*, „Arhitektura”, 7 (2): 15-18, Zagreb
102. *** (1948.e), *Zadrudni domovi iz NR Slovenije*, „Arhitektura”, 7 (2): 19-20, Zagreb
103. *** (1948.f), *Načrt za zadrudni dom v Bovcu*, „Arhitektura”, 11-12 (2): 32, Zagreb
104. *** (1950.a), *Pionirski grad u Granešini kod Zagreba*, „Arhitektura”, 1-2 (4): 22-27, Zagreb
105. *** (1950.b), *Stambeni paviljoni studentskog naselja sveučilišnog grada u Dubravi u Zagrebu* (arhitekti: Vladimir Zarahović, Melita Viličić, Srebrenka Gvozdanović i Dragica Crnković), „Arhitektura”, 11-12 (4): 54-59, Zagreb
106. *** (1952.a), *Natječaj za stambene kuće radnika i službenika u NRH*, „Arhitektura”, 1 (6): 7-10, Zagreb
107. *** (1952.b), *Natječaj za stanove u Bosni i Hercegovini*, „Arhitektura”, 2 (6): 9-17, Zagreb
108. *** (1952.c), *Stambena kriza u svijetu*, „Arhitektura”, 2 (6): 18-19; 48, Zagreb
109. *** (1952.d), *Novo stambeno naselje u Osijeku*, „Arhitektura”, 2 (6): 20, Zagreb
110. *** (1952.e), *Natječaj za stanove u Crnoj Gori*, „Arhitektura”, 2 (6): 36-42, Zagreb
111. *** (1952.f), *Stambeno naselje u Titovom Veležu*, „Arhitektura”, 4 (6): 14-18, Zagreb
112. *** (1954.), *Osmerokatnica, ing.arh. Božidar Rašica*, „Arhitektura”, 1 (8): 34-37, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVOR

ARCHIVE SOURCE

1. Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Opatička 29, Zagreb [HR-DAZG]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1. Zbirka G. Vrbana
- SL. 2. HR-DAZG, Zbirka karata i planova Zagreba
- SL. 3. HR-DAZG, Zbirka Pavić [00314]
- SL. 4. HR-DAZG, Zbirka Pavić [00193]
- SL. 5. HR-DAZG, Zbirka Pavić [00169]
- SL. 6. VENTURINI, 1982: 26
- SL. 7. HR-DAZG, Zbirka Pavić [00210]
- SL. 8. HR-DAZG, Zbirka Pavić [00206]

SAŽETAK

SUMMARY

URBAN PLANNING AND DEVELOPMENT OF ZAGREB 1945-1952

After the Second World War, social changes, which presented architecture with new goals and objectives, brought changes to the hitherto active organisational structures. A new order of the completely new socialist country called for reform of professional activities which led to gathering of Croatian architects around the first big centralized institutions – state-owned and funded bureaus of architectural design. The first of such institutions was the National Bureau of Civil Engineering and Architectural Design, founded on 18 March 1946, with four specialized bureaus coming under its jurisdiction the same year: bureaus of geodesy, architectural design and civil engineering, urban planning and industrial architectural design. However, the year before the foundation of the bureau, the new government had made decisions about the construction of certain buildings and primarily residential building complexes and especially important urban regulation plans for housing estates and city districts whose development had for decades been supervised by the Assembly of the Municipal People's Committee of Zagreb (GNOZ). The first official urban regulation document for the entire city was the Provisional Urban Regulation Plan drafted in January 1946, which was followed in September the same year by the first post-war regulation plan made by the architect Vladimir Turina. Unfortunately, neither designs nor textual description of Turina's plan have been found to this day. In the period from 1941 to 1945, Zagreb's City Administration had an illegal counterpart, a shadow administrative unit called the People's Liberating Committee of the City of Zagreb which performed a wide range of activities from March to May 1945, including conducting investigations of war witnesses and people accused of war crimes, assisting the so called Military Court in verdicts, and even in execution. The Committee changed its name in May 1945 into the Temporary Municipal People's Committee of Zagreb with the aim of forming power structures, providing food and firewood, hygienic living conditions and dividing Zagreb into

administrative urban districts which was completed only a month later (similar division is shown in Fig. 2). Proposals were made for construction restrictions in certain city areas and for confiscation of private estates which created preconditions for planning and architectural development of new parts of the city.

The first temporary housing estates in the residential areas of east Zagreb were built in 1946 in Volovčica, according to designs by the architects Ivo Bartolić and Slavko Löwy (designs have not yet been found) and in the area east of the Railway Colony, built according to 5 conceptual designs by the architect Milan Grakalić proposed in one of the plenary sessions of the city government's Executive Committee. These designs served as the basis for a detailed design made by the city's Civil Engineering Department for a temporary housing estate in Donje svetice (designs have not been found). The same year, 1945, saw the construction of 500 temporary apartments whose designs had been presented by the architect Andrija Mohorovićić at a session of the Executive Committee (designs have not been found). In the course of 1946 and 1947, renovation and development of the city were based on both Vladimir Turina's regulation plan and regulation and master plans of individual estates or parts of the city. By the end of the 1940s Zagreb had seen the construction of 8 apartment buildings built in the south side of the western part of Varaždinska Road (Figs. 3, 4) designed by the architects Ivo Bartolić, Stjepan Gombos and Viktor Hecimović, then one building by Neven Segvić which was the first building in Varaždinska Road, the new socialist boulevard (Fig. 1, 3), five apartment buildings in the south side of the eastern part of Varaždinska Road designed by Milan Žerjavić (Fig. 5), the estate of the Rade Končar Company in Voltino (Fig. 7) and the estate of the Elektroprivreda company between Petrova and Crncićeva Streets near Maksimir (Fig. 8). There was also the stadium of the Croatian Academic Sports Club (so called Akademikar) in Maksimir (Vladimir Turina,

later the stadium of the Dynamo Football Club) and numerous factories the biggest of which was Rade Končar. The building complex of the Zagreb Fair in Savska Street was extended according to the designs by Marijan Haberle (Fig. 6). Civil engineering works included the extension of Varaždinska Road and later Zadarska Street (the present Zagrebčaka Avenue).

The present Grada Vukovara Street was the most important building site offering a higher standard of "socialist habitation" and a sort of training ground for examining the tenets of the "new direction" in architecture and urban planning in the first years following the Second World War. Croatian architects participated at that time in great architectural design competitions organized by the Federal Yugoslav Government for a complex of administrative buildings in Belgrade. By winning all competition awards, Croatian architects showed that it was possible to create an individual approach to the problems of "new" representations in the midst of a new social order even before the year of 1948 in which Croatian architecture was freed from the constraints of politics and social-realism owing to the Informbiro's resolution and Tito's speech against Stalin. They also showed that Croatian architecture belonged to the West European cultural circle. The building of the Federal Executive Council (SIV), which had been the former building of the Federal Yugoslav Government in Belgrade, was therefore a symbol of modernity in Belgrade's architecture designed by Croatian architects: Vladimir Potočnjak, Zlatko Neumann, Antun Ulrich and Dragica Perak from the Croatian Bureau of Architectural Design. It was the winning entry at one out of three competitions held in 1947 – the competition for the building of the Federal Yugoslav Government, for the building of the Central Committee of Yugoslav Communist Party and for the building of Yugoslavia Hotel. Yugoslavia Hotel was designed by the Croatian architects Lavoslav Horvat and Mladen Kauzlaric from the Croatian Bureau of Architectural Design.

VEDRAN IVANKOVIĆ
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **VEDRAN IVANKOVIĆ**, dipl.ing.arh., zaposlen je na Katedri za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Pod pokroviteljstvom Vlade Republike Francuske završio je dvogodišnji postdoktorski znanstvenoistraživački projekt u *Fondation Le Corbusier* u Parizu. Autor je više od 20 znanstvenih radova i nekoliko nagrađenih stručnih natjecajnih projekata.

Dr.sc. **MLADEN OBAD ŠĆITAROCI**, dipl.ing.arh., redoviti je profesor na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na kolegijima Katedre za urbanizam. Voditelj je znanstvenoistraživačkog projekta „Urbanističko i pejsažno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture“. Autor je 10-ak knjiga, 60-ak znanstvenih i oko 150 stručnih projekata [www.scitaroci.hr].

VEDRAN IVANKOVIĆ, PhD, Dipl.Eng.Arch., works at the Department of Urban Planning, at the Faculty of Architecture, Zagreb University. He completed a two-year postdoctoral scientific research programme at the *Fondation Le Corbusier* in Paris funded by the French Government. He has authored more than 20 scientific papers and created several awarded architectural designs.

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI, PhD, Dipl.Eng.Arch., is a full professor in the Department of Urban Planning at the Faculty of Architecture, Zagreb University and the head of the scientific project Urban and Landscape Heritage of Croatia as Part of European Culture. He published more than 60 scientific papers, 10 books and created 150 architectural designs. [www.scitaroci.hr].

